

Г.В. Мишечкін, к.і.н., доц.,

О.С. Аносова, асп.

(Донецький інститут туристичного бізнесу)

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОНБАСУ: МІСЦЕ У ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКОМУ МАСШТАБІ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Період незалежності – якісно новий період у житті українського народу. Саме в цей час перед українським суспільством постали важливі питання соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного характеру. У низці цих питань постали й питання розвитку туристичної сфери. Їхня актуальність неодноразово підкреслювалася на державному рівні. До цього слід додати, що у червні-липні 2012 р. чотири українських міста – Київ, Донецьк, Харків, Львів приймали матчі фінальної частини чемпіонату Європи з футболу. Даний факт мав тільки сприяти покращенню туристичного іміджу нашої країни, у тому числі Донбасу.

Донбас (мається на увазі Донецька й Луганська області) має значні можливості для розвитку туризму: видатні геологічні, гідрологічні та ботанічні пам'ятки природи, багате історичне минуле краю, численні пам'ятки історії та культури, курортні комплекси, десятки унікальних виробництв тощо. Сучасний Донбас – найбільш густонаселений регіон України. Все це не може не привертати увагу вітчизняних і зарубіжних туристів.

Питання визначення туристсько-рекреаційного потенціалу Донбасу, його місця у загальноукраїнському масштабі, а також проблем і перспектив розвитку туризму в регіоні привертало увагу багатьох дослідників. Важлива роль в аналізі визначеної проблеми належить історико-краєзнавчим нарисам, які були присвячені Донецькому регіону загалом і окремим містам. Серед них назвемо праці Є. Ясенова, В. Стюпкіна, В. Гайдука та ін. [1-4]. Більш докладно про Донецький регіон у цілому йдеться в праці «Книга о Донбассе. Природа. Люди. Дела» [5]. Проте в указаних вище дослідженнях увага не акцентується на атрактивності пам'яток туризму, на визначенні туристсько-рекреаційного потенціалу. Натомість в іншій праці «Рекреационные зоны и туристско-экскурсионные маршруты Донецкой области «Мой Донбасс»» визначається саме туристсько-рекреаційний потенціал регіону [6]. Слід також відмітити наукові праці М.Є. Безпалова і В.І. Масальського [7], В.І. Масальського і Г.В. Мишечкіна [8]. Автори, використовуючи багатий фактичний матеріал, переконливо доводять, що Донецька область має великий туристсько-рекреаційний потенціал, про який здебільшого пересічний громадянин України майже не має інформації.

Важлива інформація знаходиться в аналітичній записці «Розвиток туристичної інфраструктури Сходу України як складова структурної модернізації економіки старопромислових регіонів», яку підготовлено фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [9].

Цінна інформація стосовно досліджуваних питань зосереджена в окремих наукових статтях, а також у місцевих краєзнавчих нарисах і путівниках, періодичній пресі [10-17]. Слід зазначити, що фахівцями Донецького інституту туристичного бізнесу складено декілька десятків екскурсій територією Донецької області.

Вищевикладене дозволяє зауважити, що дана проблема привертала увагу фахівців, але у більшості праць вона не отримала повного та комплексного вивчення. З урахуванням актуальності й практичної значущості теми у роботі поставлено *мету*: проаналізувати туристсько-рекреаційний потенціал Донбасу, визначити його місце в загальноукраїнському масштабі, виокремити проблеми й окреслити перспективи розвитку туризму в регіоні.

Станом на 1.01 2012 р. у Донецькій області було зосереджено 16 % санаторно-курортних закладів України. У межах області знаходиться 110 км узбережжя Азовського моря з унікальними піщаними пляжами, на державному рівні зосереджено 113 заповідних територій, у тому числі два національно-природних парки (НПП «Святі гори», «Меотіда»),

Хомутівський степ, заповідник «Кам'яні Могили», слов'янські озера карстового походження, краснотиманський ліс з унікальним кліматом, регіональні ландшафтні парки (РЛП) «Клебан-Бик», «Зуєвський», «Половецький степ», «Донецький кряж», ландшафтний заказник «Беша» тощо. У планах на майбутнє – створення ще двох НПП: 1) на базі РЛП «Донецький кряж» (Шахтарський та Амвросіївський райони), 2) на базі РЛП «Клебан-Бик» (Костянтинівський та Артемівський райони).

У Луганській області розташовано 7 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, серед них такі пам'ятки природи, як Айдарська тераса й Конгресів Яр, Луганський природний заповідник, 6 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва, 13 заказників, 48 пам'яток природи, 14 заповідних урочищ [9, с. 1].

НПП «Святі гори» є еталоном гармонійного поєднання природної та історико-культурної спадщини. На території парку знаходяться 129 об'єктів археології і 73 пам'ятки історії. На території Донбасу є багато археологічних пам'яток (кургани, залишки стародавніх поселень, кам'яні статуї), пам'ятних місць, пов'язаних з діяльністю українського козацтва, з подвигами радянських солдат і офіцерів у роки Великої Вітчизняної війни.

Донецький регіон має багато пам'яток історії, які пов'язані з життям і діяльністю видатних політичних, військових, культурних, наукових діячів: С.С. Прокоф'єва, Г.Я. Седова, А.І. Куїнджі, В.С. Стуса, М.О. Скрипника, М.С. Хрущова, В.Ф. Януковича, Л. Бикова, Й.Д. Кобзона, А.Ф. Засядька та ін.

Вже кілька років поспіль журнал «Фокус» проводить конкурс-рейтинг українських міст, найкращих для життя. Цікаво, що з міст Донбасу до нього, як правило, потрапляють Донецьк, Луганськ, Артемівськ і Маріуполь. У 2011 р. Донецьк посів 9-е місце, Луганськ – 40-е, Артемівськ – 44-е, Маріуполь – 50-е. У 2012 р. результати були дещо кращими: Донецьк – 3-є місце, Артемівськ – 32-е, Луганськ – 42-е, Маріуполь – 46-е. Все це вказує на позитивні здвиги, але до суттєвого покращення іміджу регіону ще далеко. У 2011 р. серед показників був такий – туристична привабливість міста. За ним навіть Донецьк не потрапив до двадцятки, а Луганськ, наприклад, зайняв 54-е місце.

Донецьк був лише на 18-му з 20 міст, які претендували на першість у конкурсі на звання культурної столиці України. Шахтарська столиця набагато відстала від Ялти, Львова за кількістю музеїв, кінотеатрів і театрів на кількість мешканців, пам'ятників і фестивалів. Проте, унікальний музей мініатюрної книги у м. Горлівка, який з 1996 р. став державним, на жаль, досі майже невідомий українцям.

Незадовільною залишається й ситуація, яка склалась у сфері готельного бізнесу в регіоні. Так, на 2011 р. Донецька область мала 79 підприємств готельного типу, з яких 56 готелів, 2 мотелі, 2 готельно-офісні центри, 12 гуртожитків для приїжджих і 7 підприємств інших типів. Як вказується в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень: «Необхідну для присвоєння «зіркових» категорій сертифікацію пройшли 20 готельних підприємств регіону». Усі готелі області нараховували 3274 номери на 5676 місць. Найбільша кількість номерів (39,1 %) – двомісні, 31,4 % – одномісні, 21,8 % – люкс, напівлюкс. Тільки 7,7 % номерів розраховано на три і більше місць. Готельні підприємства області розташовані у 24 населених пунктах, але основна їх частина зосереджена у Донецьку та деяких інших великих містах. Не вистачає готелів економ- і середнього класу – рівня 3-4 зірки, що відповідають міжнародним стандартам, відсутні кемпінги, мотелі й підприємства техобслуговування для рекреантів, що приїжджають на власних автомобілях.

Ще одна проблема розвитку туристичної сфери – низький рівень розвитку внутрішнього туризму. Здебільшого місцеві туристичні оператори не зацікавлені у просуванні туристичного іміджу регіону, а зосереджені переважно на організації виїзного туризму. Фахівці вважають, що слід, насамперед, налагодити ефективний діалог між представниками бізнесу та регіональною владою щодо визнання пріоритетності розвитку туристсько-рекреаційної сфери на регіональному рівні. До речі, у Донецькій області

працюють 542 ліцензованих суб'єкти туристичної діяльності, але у структурі видів їхньої діяльності 70 % становить виїзний туризм.

Відштовхує сучасного туриста ще й високий рівень екологічного забруднення Донбасу. На жаль, до сумного лідерства щодо забруднення атмосфери потрапили Маріуполь (у 16, 5 рази перевищує стандарти), Горлівка (у 14,3), Слов'янськ (у 13,9), Макіївка (у 12,8), Лисичанськ (у 12,4). Так, Маріуполь розташований на узбережжі Азовського моря, має природний потенціал для розвитку рекреаційної сфери, проте екологічне забруднення призводить до того, що цей потенціал втрачає свою конкурентоспроможність.

Ще на одному важливому напрямі є недоліки – підготовка фахівців для сфери туризму. Незважаючи на те, що тільки в Донецьку 6 ВНЗ готують відповідних фахівців (Донецький інститут туристичного бізнесу, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Донецький інститут соціальної освіти, Донецький інститут ринку та соціальної політики, Донецький інститут психології та підприємництва, Донецький інститут Міжрегіональної академії управління персоналом), дослідники зазначають, що лише 15-17 % випускників за означеною спеціальністю мають навички вільного володіння іноземними мовами.

Схід України має наявний ресурсний потенціал, крім вищевказаного, ще й за такими напрямками: промисловий туризм, діловий туризм, етнотуризм, паломництво. Так, на території Донецької області діють громадські організації національних меншин: грецька діаспора у Приазов'ї (м. Маріуполь), німецька діаспора у Тельмановському районі, єврейська громада у Донецьку тощо.

Надзвичайно перспективним для Донбасу є розвиток промислового туризму. Своєрідною туристичною візитною карткою Донбасу вже давно стали Артемівський завод ігристих вин, соляні шахти м. Соledара. Проте є й нові проекти. У рамках проекту Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 р. прийнято Концепцію створення у м. Єнакієве Донецької області політехнічного музею «Український техноленд» у якості загального для простору СНД освітнього, туристичного й дослідницького музейного центру історії науки й техніки. Вугільні шахти «Червоний Профінтерн» і «Юний Комунар» визначені як базові об'єкти музею. Розміщення музею у безпосередній близькості від траси Москва – Ростов у контексті майбутніх Олімпійських ігор у Сочі в 2014 р. і фінальної частини чемпіонату світу з футболу у 2018 р. в Росії має стимулювати автотуристів щодо відвідування означеного об'єкту.

За оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, екологічний туризм увійде до п'ятірки основних стратегічних напрямів розвитку світового туризму до 2020 р. У цьому напрямі, незважаючи на «промисловий» імідж регіону, є позитивний досвід. Так, на 2012 р. у Донецькій області діяли 19 агросадіб сільського туризму (Слов'янський, Красноармійський, Олександрівський, Тельманівський, Краснолиманський райони).

Отже, спираючись на вищевикладене, можна стверджувати, що Донбас завдяки самобутнім умовам природного й історичного розвитку характеризується величезними можливостями щодо розвитку туризму. Міськими бюро подорожей та екскурсій розроблено маршрути й путівники, які знайомлять з пам'ятками та пам'ятними місцями, їхньою історією та культурою. Найбільш наполегливо й плідно працює в цьому напрямі Донецький інститут туристичного бізнесу. І хоч інституту всього 20 років, проте його фахівці зробили чимало задля популяризації туристсько-рекреаційних ресурсів Донецької області. Наразі фахівцями інституту створені віртуальні екскурсії Донецьком, створюється електронна карта Донецької області з туристичними об'єктами за трьома напрямками: природно-географічним, історико-культурним і соціально-економічним.

У цілому ж слід констатувати: поки що туристичні можливості Донбасу використовуються вкрай недостатньо. Зважаючи на певні негативи загальної соціально-економічної ситуації в країні, більшість туристичних фірм України, у тому числі Донецького регіону, на жаль, зорієнтовані здебільшого на виїзний туризм. В уяві пересічного

громадянина України Донеччина продовжує бути лише потужним промисловим краєм. Настав час поєднати зусилля держави й приватну ініціативу та спрямувати їх на змінення цих уявлень.

Список використаних джерел

1. **Ясенов Є.** Місто, яке вигадав Юз / Є. Ясенов. – Донецьк: Донеччина, 2009. – 272 с.
2. **Степкин В.П.** Иллюстрированная история Юзовки – Сталино – Донецка / В.П. Степкин. – Донецк: Апекс, 2007. – 252 с.
3. **Гайдук В.А.** Юз и Юзовка / В.А. Гайдук. – Донецк: Фирма «Кардинал», 2000. – 320 с.
4. **Донецк.** Историко-краеведческий очерк / Рук. автор. колл. С.Ф. Поважный. – Донецк: Донбасс, 1981. – 328 с.
5. **Книга о Донбассе.** Природа. Люди. Дела (Изд. 2-е, перераб. и доп.). – Донецк: Донбасс, 1977. – 319 с.
6. **Рекреационные** зоны и туристско-экскурсионные маршруты Донецкой области «Мой Донбасс». – Донецк: ДИТБ, 2001. – 215 с.
7. **Беспалов М.Є.** Природні та історико-культурні ресурси туризму в Донеччині / М.Є. Беспалов, В.І. Масальський // Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи: Збірник наукових статей. – К.: ІВЦ «Слов'янський діалог», 1995. – С. 104-112.
8. **Масальський В.І.** Пам'ятки туризму сучасної Донеччини: атрактивність, історична та соціально-культурна значущість / В.І. Масальський, Г.В. Мишечкін // Схід. – 2011. – № 4 (111). – С. 108-114.
9. **Розвиток** туристично-рекреаційної інфраструктури Сходу України як складова структурної модернізації економіки старопромислових регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/821>
10. **Пірко В.О.** Козацькими дорогами Донеччини. Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму / В.О. Пірко. – Київ – Косів, 1994. – С. 131-133.
11. **Винк Н.В.** Артемовск: Путеводитель / Н.В. Винк, В.Ф. Кацель. – Донецк: Донбасс, 1971. – 44 с.
12. **Сіренко В.О.** Заповідник «Кам'яні Могили» – природна і духовна святиня України / В.О. Сіренко // Укр. степ. прир. заповідник НАН України. – К.: Зелена планета, 2005. – 84 с.
13. **Кудогоцев Н.С.** Туристско-рекреационное зонирование территории (на примере Волновасского района Донецкой области) / Н.С. Кудогоцев, С.Н. Голубничая // Вісник ДІТБ. – 2007. – № 11. – С. 208 – 213 с.
14. **Химченко В.** «Меотида» / В. Химченко // Вечерний Донецк. – 2010. – 4 июня. – С.13, 19.
15. **Чумак Г.** Донбас музейний / Г. Чумак // Український світ. – 2005. - № 4-6. – С.25
16. **Даньшин Н.** Донецк: эксклюзивные предложения для интуриста / Н. Даньшин // Вечерний Донецк. – 2009. – 12 июня. – С.12, 19.
17. **Строева М.** «Ангелы» с «Апельсинами» Сергея Прокофьева / М. Строева // Панорама. – 2011. – 3-9 февраля. – С. 18.

© Г.В. Мишечкін,

О.С. Аносова

Надійшла до редакції 08.04.2013